

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті висвітлено формування правової компетенції в системі післядипломної освіти, а саме: досягнення високого професійного рівня, особистості, його різноманітних компетентностей, серед яких виділяємо соціальну й правову.

Ключові слова: формування, правова компетенція, культура, свідомість, нормативно-правова база.

Новий тип суспільства передбачає зміни в сучасній системі освіти. Соціальний розвиток значною мірою впливає на зміну та вдосконалення освітніх технологій у контексті процесів глобалізації, зростання мобільності науки та освіти, посилення міжкультурних обмінів, що стимулюють упровадження педагогічних інновацій, гуманістичну спрямованість, яка покликана забезпечити розвиток творчого потенціалу нації, правової компетентності як складової життєвої компетентності.

Мета статті – визначити й проаналізувати сутність та особливості поняття “правова компетентність”.

На сучасному етапі в Україні формування правової компетентності розглядають як державно-правову необхідність, яка сприяє запобіганню правового нігілізму та правопорушенням, сприяє успішній адаптації й соціалізації особистості в соціумі.

Питання правового регулювання освіти закріплені в Законі України “Про освіту” [3]. Зазначимо, що Наказом МОН “Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів для вирішення відповідних професійних завдань” від 01.06.2013 р. № 662 окреслене поняття **правової компетентності**, яка визначається якістю дій працівника, що забезпечує ефективне використання у професійній діяльності законодавчих та інших нормативних документів органів державної влади для вирішення відповідних професійних завдань [6].

На нашу думку, у правовому вихованні для формування й розвитку правової компетентності необхідно спиратися на принципи єдності прав і обов’язків, поєднання переконань з перевихованням. До теперішнього часу в науці накопичено значний матеріал, що створює теоретичну базу для вивчення процесу правової компетентності.

Так, формування соціально-правового досвіду в цілісному педагогічному процесі відображено в працях В. Обухової [8]. На думку вчених О. Євсюкова [2], І. Медведєва [7], Т. Шамової [11], для майбутніх учителів ядро моделі випускника становлять ключові компетентності, до яких належать: інформаційна, комунікативна, правова та інші загальні компетентності.

Правову компетентність учителя ми розглядаємо як складне інтегративне утворення в цілісній структурі особистості педагога, що включає загальноправові й професійно-педагогічні знання, уміння та професійні яко-

сті, необхідні для здійснення правового виховання учнів і організації власної професійної діяльності в межах правового поля. Зокрема, правова компетентність учителя, на думку О. Іваній [4], має змістову й функціональну специфіку залежно від характеристик його фахової діяльності, її структура може бути подана у вигляді теоретичного, практичного та особистісного компонентів, які, у свою чергу, утворюються сукупністю правових знань, умінь, навичок, якостей і здібностей.

Більш детальний розгляд правової компетентності педагогічного працівника спробуємо пояснити з опорою на її структуру в авторстві Л. Банашко, О. Севастьянова, Б. Кришук, С. Тафінцева [5]. На їх думку, складовими правової компетентності педагогічного працівника загальноосвітнього навчального закладу є загальнопедагогічна компетентність, психологічна, соціальна, професійно-правова свідомість, комунікативна та конфліктологічна компетентності.

Правова компетентність, на нашу думку, передбачає систему правових знань, переконань, знання механізму дії права й правових технологій, які дають змогу орієнтуватися в правовому полі, правовій культурі, що веде до громадянської зрілості. У свою чергу, **правова компетентність** учителя зумовлена здатністю застосовувати систему професійно-правових знань чинного законодавства, уміння використовувати набуті правові знання в професійній діяльності для подолання правового нігілізму, здійснювати профілактику правопорушень неповнолітніх.

Ми звертаємо особливу увагу на деякі елементи правової компетентності вчителя, а саме: правову свідомість, правову культуру, моральну свідомість, психологічні знання, комунікативні здібності.

Правова свідомість учителя, на наш погляд, включає сукупність знань, умінь та навичок, які впливають на ефективність професійної діяльності з позиції усвідомлення себе суб'єктом освітніх правовідносин.

Правова культура – це не тільки вміння володіти правовою інформацією, а ще й уміння її використовувати, знаходити засоби та методи оптимального формування власної правової культури й правової культури учнів.

Моральна свідомість складається з особистісно-правових якостей педагога, а саме правовідносин на вирішення професійних ситуацій з позиції моральних та правових норм.

Психологічні знання – це вміння прогнозувати розвиток та поведінку суб'єктів освітніх правовідносин, де психологічні знання є системою знань про людину як про особистість та суб'єкта праці.

Комунікативні здібності визначаються як спроможність учителя до побудови взаєморозуміння з учнями, батьками, що є умовою здійснення продуктивного педагогічного процесу, комунікативні здібності є не тільки елементом правової компетенції вчителя, а й необхідним структурним компонентом педагогічної майстерності.

Таким чином, правова компетентність учителя є поєднанням структури педагогічної компетентності зі знаннями нормативно-правової бази, правовою свідомістю, правовою культурою особистості.

На нашу думку, подальше вдосконалення правової компетентності педагога (яка формується впродовж усієї педагогічної діяльності) відбувається в системі післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз робочих програм курсів підвищення кваліфікації вчителів на базі КЗ “ЗОШПО” ЗОР показав, що в змісті першого модуля робочих навчальних планів передбачено ознайомлення слухачів із нормативно-правовим забезпеченням освіти, зокрема із забезпеченням конституційного права громадян України на освіту, ліцензуванням освітньої діяльності, правовим статусом освітньої діяльності; статусом освітнього закладу, трудовою угодою, колективною угодою, правилами внутрішнього трудового розпорядку, контрактом як особливою формою трудового договору, припиненням трудового договору.

Привертає увагу проблема охорони дитинства (загальні принципи захисту прав дитини згідно з міжнародними стандартами; загальна декларація прав дитини; нормативні акти, що стосуються правового статусу неповнолітніх; індивідуальна робота з дітьми пільгових категорій; соціальні паспорти класів, навчального закладу). На жаль, на розгляд усіх перелічених вище питань відводиться обмаль часу, інші питання українського законодавства взагалі не розглядаються. Однак, як доводить практика, учитель може опинитися в складній соціально-правовій ситуації, вирішити яку йому не дозволить брак правових знань, тобто правова некомпетентність.

Отже, сьогодення потребує від учителя знань основ усіх галузей права, що зумовлено зростанням агресивних противоправних дій неповнолітніх, збільшенням злочинів [1], вчинених у групах, і зростанням злочинів з нанесенням тяжких тілесних ушкоджень тощо. Однією з причин злочинності неповнолітніх є їх індивідуально-психологічні та вікові особливості. У цьому віці відбуваються формування й розвиток моральних уявлень, понять, переконань, засвоєння моральних норм, цінностей, суспільних вимог до поведінки, у тому числі правових норм. Тому роль педагога полягає в роз'ясненні школярам складних для них питань, профілактиці девіантної, агресивної поведінки.

Наразі гостро постає проблема необхідності упровадження в навчальний процес курсів підвищення кваліфікації вчителів програми “Основи правових знань педагогічного працівника” для всіх категорій педагогічних працівників, організації та проведення семінарів, тренінгів, що дасть змогу усвідомлено будувати виховний педагогічний процес, удосконалювати знання з основ усіх галузей права, а саме: адміністративного, цивільного, фінансового, підприємницького, кримінального, екологічного, сімейного права; права соціального забезпечення, ознайомити педагогічних працівників з посадовими обов'язками, до яких належать забезпечення прав дитини, профілактика девіантної, протиправної поведінки неповнолітніх, збереження безпеки життя та здоров'я школярів, задоволення їх основних потреб, дотримання недоторканності дитини, сприяння вільному висловлюванню дитиною своїх думок і почуттів.

Окремого висвітлення потребує розвиток правової компетентності вчителя початкової школи, який може закласти основи правової поведінки учнів стосовно питань прав і обов'язків громадян, ставлення до власності, права власнос-

ті, грошей, сприяти вихованню соціальної поведінки. Обговорення разом з учнями випадків асоціальної поведінки, визначення їх причин і наслідків сприятиме їх уникненню. Для вирішення цього питання нами було розроблено лекції “Педагогічна корекція девіантної поведінки в неповнолітніх” для слухачів творчої групи вчителів початкової школи “Розвиток соціальної компетентності педагога і школяра”. На засіданнях групи розглядали питання нормативно-правової бази освітньої діяльності, поняття асоціальної, девіантної поведінки; була запропонована вчителям програма “*Пріоритетні напрями, зміст та форми превентивної роботи щодо асоціальної поведінки в початкових класах*”.

Ця програма включає:

1. Організаційно-методичний напрям:

– обговорення та планування спільних дій адміністрації, педагогічного колективу, учнівського самоврядування й батьківської громадськості, спрямованих на профілактику виявлених недоліків у роботі навчального закладу із цієї проблеми;

– ознайомлення учасників навчально-виховного процесу з нормативно-правовою базою та регуляторними документами щодо цієї проблеми в освітньому середовищі;

– проведення зустрічей із залученням представників правоохоронних органів, служб соціального захисту, медичних установ та інших зацікавлених організацій;

– запровадження програми правових знань у формі гурткової, факультативної роботи;

– створення інформаційних куточків для учнів із переліком організацій, до яких можна звернутися в ситуації правопорушень;

– зосередження уваги на психосексуальному вихованні дітей (зокрема прийнятних способах вираження особистісних симпатій, стилю поведінки дітей).

2. Корекційно-розвивальний напрям:

Запровадження на базі школи програм з формування та розвитку загальнолюдських моральних цінностей, толерантності, а саме:

– розвиток гуманістичних комунікативних здібностей, адекватної самооцінки, самоконтролю та здатності до саморозвитку, критичності мислення;

– формування ціннісного ряду, способів соціалізації, стійкого ставлення до негативних явищ та негативних почуттів.

Згідно із загальною програмою корекції поведінки та надання допомоги дитині з асоціальною поведінкою необхідно планування й реалізація роботи з класним колективом.

3. Аналітико-прогностичний напрям.

Запровадження механізмів аналізу ризиків асоціальної поведінки серед дітей у кожному конкретному класі.

4. Зв'язки з батьками та громадськістю.

Творча група із зацікавленістю слухала, виявляла активність на лекції та на практичних заняттях з правових питань, під час обговорення програми відбулась дискусія.

Такий підхід щодо формування правової компетентності сприяв правомірності дій педагога в організації навчально-виховного процесу, подоланні педагогічних конфліктів, наданні педагогічним працівникам правових знань щодо спілкування з батьками учнів, профілактики девіантної поведінки, подолання конфліктів неповнолітніх, формування особистості школяра, правомірно будувати відносини із соціальними службами.

Якщо особа (працюючий) чітко знає свої права й усвідомлює обов'язки щодо здійснення своїх професійних функцій та забезпечення законних інтересів, достатньо орієнтується в правовому полі, відчуває захист і підтримку в середовищі, це позитивно позначається на якості виконання її посадових обов'язків.

Висновки. Формування правової компетентності на курсах підвищення кваліфікації післядипломної педагогічної освіти педагогічних працівників є актуальним у сучасній системі освіти, оскільки педагог як суб'єкт освітніх правовідносин буде набувати таких якостей, як самостійність та критичність оцінювання ситуації з позиції нормативно-правових норм, правова спрямованість у вирішенні конфліктних ситуацій з учасниками навчально-виховного процесу, витримка та емоційно-вольова стабільність, високий рівень самоконтролю, тактовність і толерантність.

Список використаної літератури

1. Дубчак Л. Виховний потенціал навчального процесу в контексті Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні кримінологічний аспект / Л. Дубчак // Верховенства права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Острог : НУОА, 2005. – С. 321–322.
2. Євсюков О. Ф. Вплив навчальної діяльності на формування професійної компетентності студентів інженерно-педагогічних вищих навчальних закладів / О. Ф. Євсюков // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – Харків : Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди : Укр. інж.-пед. акад. : Нац. техн. ун-т “Харк. політехн. ін-т”, 2011. – № 2. – С. 29–37.
3. Закон України “Про освіту” від 23.05.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – С. 451.
4. Іваній О. Формування правової компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки [Електронний ресурс] / О. Іваній // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – Режим доступу: http://zagpedagogika.at.ua/load/formuvannja_pravovoji_kompetentnosti_majbutnikh_uchiteliv_u_procesi_profesijnoji_pidgoto.
5. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kgpa.km.ua/?q=node/233>.
6. Наказ МОН “Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів” від 01.06.2013 р. № 662.
7. Опыт формирования компетентностной модели выпускника педагогического вуза как нормы качества и базы оценки результатов образования // Квалиметрия в образовании: методология, методика, практика : материалы XI симпозиума / под ред. И. Н. Медведева, Н. А. Селезневой. – Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 48 с.
8. Обухов А. С. Развитие исследовательской деятельности учащихся: В системе профил. обучения / А. С. Обухов // Народное образование / М-во образов. РФ, Рос. акад. образов и др. – Москва, 2004. – № 2. – С. 146–148.
9. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога : монографія / Н. І. Пов'якель. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 295 с.

10. Тищенко О. І. Формування правової компетентності та підготовка педагогічних працівників до інноваційної діяльності в умовах безперервної післядипломної освіти [Електронний ресурс] / О. І. Тищенко. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp161/tishhenko_o.i..pdf.

11. Шамова Т. И. Формирование нормативно-правовой компетентности педагогических кадров : учеб. пособ. / Т. И. Шамова, А. Н. Худин и др. – Москва : Педагогическое общество России, 2007. – 96 с.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2015.

Тищенко О. И. Формирование правовой компетентности учителя

Формирование правовой компетентности учителя в последипломном образовании является актуальным в современной системе образования. У педагога как субъекта правовых отношений необходимо сформировать такие качества, как самостоятельность, критичность оценивания ситуации с позиции нормативно-правовой базы, правовое сознание, эмоционально-волевая стабильность, высокий уровень самоконтроля, тактичность и толерантность.

Ключевые слова: *формирование, правовая компетентность, сознание, культура, нормативно-правовая база.*

Tishchenko O. The Formation of the Legal Competence of Teachers

Ukraine has proclaimed itself sovereign, independent, law based, democratic state. It means that our Motherland has refused the totalitarian regime with the absence of the freedom; violence as the means of suppression of free thinking and protest, the usurp by the state the civil functions, the penetration of the predominant ideology into the all spheres of life and began to build really opened democratic society of the moral law based culture of the citizens. The citizens' society – is the system of independent and sovereign from the state civil institutions and relations.

The formation of the law based, democratic state is possible only on the base of developed civil society, which forces the transformation of the citizens' consciousness, secures the conditions for the realization of human' rights, interests and groups. The rights, interests and demands of the groups and individuals are expressed and carried out through such institutes of the civil society as family, trade-unions, political parties, creative associations, cooperative society, social movements the amateur organs, school.

The choice of Ukraine is connected with democratic guiding line, so up brining the young citizens, is necessary to have the clear conception about the human rights, the essence of the citizens' society, its specific trails, the normality of its development. The realization of this is the main conception of the upbringing and education.

Taking into the consideration the aim of the article, its tasks are: the determinations of the essence of the citizens' upbringing, the methods of upbringing in the educational establishments, the definitions of the subjects' quality, to draw the aspects of the organization of the raising of prestige, to find out with the help of the pedagogical factors what would help to reach this aim, to state the innovation.

The issue on the base of the newest achievements of legal science, law application practice, domestic and foreign, experience touches upon the problems of theory and the practice of the various law branches, there are formulated practical.

Key words *formation of the legal competence, development, teachers, achievements, sovereign.*